ZORISLAV HORVAT

Arhitektonski biro »Centar« — Zagreb

KAPELA SV. TRI KRALJA U TKALCIMA NAD KRAPINOM

UDK 72.033.5(497.13)"15/18"

Izvorni znanstveni rad

Autor analizira ruševine kapele sv. Tri kralja nedaleko Krapine, izgrađene u više faza. Prvotna kapela sastojala se od poligonalnog svetišta nastalog između 1544 i 1601., uz koju je kasnije sagrađeno predvorje, čiji krov su nosila četiri stupca. Još kasnije je dozidan dugačak brod s pjevalištem, a s južne strane svetišta i barokni zvonik. U nastavku se navodi i nekoliko sličnih primjera kasnogotičke arhitekture u nas.

Na prilazu Krapini s juga, dva objekta nadvisuju defilej Krapinčice: desno Stari grad a lijevo, kao kontrapunkt, kapela sv. Tri kralja — točnije — njezin zvonik. To je proštenišno mjesto, starije od Trškog vrha. Sama pozicija na kojoj se kapela nalazi — ponešto zaravnjeni vrh brda — djelomice je okružena šumom sa sjevera i zapada, a prema jugu otvaraju se daleki vidici. Vjetrometina se osjeća tek po fijuku vjetra, gore u krošnjama . . .

Crkva je danas ruševna — stradala je u ratu, nije popravljana i zub vremena, a i ljudi, učinili su svoje; građevina kopni. Krovu više niti traga nema, barokna kapa zvonika jako je oljuštena (Tabla 1:1) i stoji jer je visoko gore. Kor je srušen, trijumfalni luk također, kameni okviri svih vratiju su nestali, a zidovi broda se na nekim mjestima opasno približavaju ledini.

Objekt se sastoji od svetišta i oduljeg broda jednake širine te baroknog zvonika, smještenog uz južnu stranu svetišta; u prizemlju zvonika nekad je bila barokno svođena sakristija. Na sjevernoj strani crkve prizidan je nekakav pomoćni objekt, vjerojatno sanitarije (Tabla 3). Interesantno da se u zidu te prigradnje nalazi spolij gotičkog duha — jedan torus, 0 4 cm. Sve je zidano kamenom lomljenjakom, s mjestimičnim korištenjem opeka. Predvorje pred kapelom, prije nego je prezidano u brod, nosila su četiri stupca od klesanog kamena.

Svetište je trostrano završeno, bez kontrafora (Tabla 3), i čini se da je ponajprije ono bilo zazidano; brod je dodan kasnije. U ovom trenutku nema jasnih tragova da li je svetište nekad bilo svođeno; to možemo tek predmijevati po zadebljanju zida u sjeverozapadnom uglu svetišta. Prije nego je kapela napuštena

svetište je bilo ravno pokriveno, kao i brod. Na dvije strane završetka svetišta vide se tragovi zazidanih prozora, zaobljenih nadvoja izrazito kasnogotičkih formata (Tabla 2,2). Koliko se nazire ispod žbuke, izvedba prozora čini se prilično rustikalnom iako je izgleda, korišten klesani kamen. Na južnom zidu svetišta nalazio se jedan, očito kasnije otvoren, barokni prozor (Tabla 3); na tom mjestu danas je zid značajnije oštećen. Izvana je svetište naznačeno soklom, jednostavno zakošenim.

Svetište i brod povezivao je niski trijumfalni luk gotičkog oblikovanja, premda rustikalne obrade. Stranice luka samo su koso zasječene (Tabla 1,2; 2,1).

Brod je, s obzirom na svoju neveliku širinu, relativno dugačak i, kao što ćemo vidjeti, nastao u nekoliko etapa. Ispod otučene žbuke naziru se četiri stupca, koji su valjda nosili krovište natkrivenog predvorja — lopice. Predvorje je kasnije zazidano, tako da je kapela dobila minijaturni brod. Još kasnije, u razdoblju baroka dozidan je dugački, ravno natkriti brod s pjevalištem na kamenim stupcima i svodovima. Na pjevalište se penjalo malim zidanim stubištem. U kapelu se ulazilo kroz dvoja vrata, na zapadnom i na južnom pročelju. Na južnom zidu bila su tri jednostavna prozora segmentnih nadvoja, te još jedan pravokutan, na zapadnom pročelju.

Zapadno pročelje bilo je vrlo jednostavno, samo s dva pilastra na uglovima a horizontalno pak dijeljeno s dva vijenca (Tabla 1,1). Jedini ukras su tri niše polukružnog nadvoja, međutim nije jasno da li su se tu ikada nalazile kakve skulpture.

Zvonik je jednostavan građevni element, prizidan uz južnu stranu svetišta, i gore završen karakterističnom baroknom lukovicom (Tabla 1,1). Prizemlje zvonika je svođeno, i tu je očito nekad bila sakristija, vratima spojena na svetište. U sakristiju se moglo ući izvana vratima u istočnom zidu. Na prvi se kat penjalo vanjskim, valjda drvenim, stubištem uz zapadnu stranu zvonika, a dalje, do zvona — ljestvama. Najgornja etaža zvonika perforirana je na sve četiri strane velikim otvorima. Izvana, na uglovima zvonika su u žbuci bili izvedeni pilastri, od kata do kata, tj. od vijenca do vijenca.

Prema podacima Gj. Szaba[1], kapela sv. Tri kralja spominje se već 1639. god. Nešto kasnije—1665. navodi se da je zidana i da je dobila novi svod (= »zidani strop«). Vizitator 1677. god. opisuje kapelu kao zidanu, da ima atrij, dvoja mala vrata i drveni kor, a pred ulazom da je stajao zidani zvonik s jednim zvonom. God. 1746. zvonik je povišen a 1756. uređena je u njegovu donjem dijelu sakristija; 1768. obnovljen je drveni strop a 1786. kapela je posvećena.

Szabo je još uspio na jednom od stupova pjevališta pročitati 1794. god. a nad ulazom u sakristiju — godinu 1797. Za inventar kapele Szabo navodi — bilo je to još početkom stoljeća — da je »slabašan«[2].

Ovih dana A. Horvat piše da je na svetištu pročitana god. 1601[2a].

Van sumnje je da je ovu kapelu prvotno činilo samo svetište, sagrađeno valjda na izmaku gotičkog razdoblja. Prema nedavnom skupnom nalazu novaca, koji

[1] Gj. Szabo. Spomenici kotara Krapina i Zlatar. V HAD, NS, 13, 1913—14, 156.

[2] Gj. Szabo, o. c, p. 156,

[2a] Anđela Horvat. Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb 1982, 17.

potječu iz XV. i XVI. stoljeća sve do 1544. god., možemo pretpostaviti da je kapela podignuta nešto poslije tog vremena. Kao *terminus post quem non* uzet ćemo god. 1601, koja je zapisana na svetištu. Te dvije godine — 1544. i 1601. omeđuju vrijeme nastanka kapele sv. Tri kralja. Druga polovina XVI. st. nepovoljna je po Hrvatsku zbog učestalih turskih napada, unutrašnjih problema (seljačka buna) i teške gospodarske situacije. Dakle, kapela je mogla biti sagrađena u rasponu od 50 godina, tijekom druge pol. XVI. st. Sudeći po bilješkama vizitatora, te po samom objektu, izgleda da se na kapeli stalno nešto gradilo i mijenjalo, čak više nego se može naslutiti na prvi pogled. Možda možemo pretpostaviti razlog: ovako istaknuto mjesto moralo je privlačiti munje, koje su pak izazivale požare. Karakteristično da kapela već 1665. god. dobija novi svod.

Još 1667. god. izgleda da je kapela sv. Tri kralja bila, kao i na samom početku, bez broda, što međutim znači da je pred ulazom stajao zvonik s jednim zvonom. Možemo se zapitati, da li to označuje preslicu ili se možda odnosi na današnji zvonik, naravno u skromnijem izdanju? Možda ipak ovo drugo, s obzirom da je zvonik 1746. povišen.

Početkom XVI. st. sagrađena je kasnogotička kapela sv. Vuka u Vukovdolu kraj Klenovnika u Hrvatskom zagorju kao jednoprostoran objekt, svođen s dva polja križnog svoda i s kontraforima izvana (Tabla 4, a). A. Horvat smatra za ovu kapelu da je samo još formalno gotička, oblicima arhitekture i profilacijama, međutim da je svojim principima i koncepcijom prostora nova, tj. renesansna[3]. To je nova vrsta prostora, A. Horvat ga naziva laiciziranim prostorom, koji je oko 1500. god. prodro u naše krajeve, i zatim konzervativno korišten tijekom XVI — XVII. st. kao manirističk[4].

Nedaleko od Radoboja, u Veterničkom Kuzmincu, na travnatom proplanku smještena je kapela sv. Marije Magdalene, ona je možda najbliža našoj kapeli u Tkalcu, bar u nekim bitnim postavkama. Srž kapele je — uvjetno rečeno — svetište bez kontrafora, dakle jednoprostor, s gotičkim portalom na zapadnom pročelju. Kasnije je na zapadnoj strani prizidano prostrano predvorje, s arkadom na kamenim kolumnama te zidani oltar i zidana propovjedaonica (Tabla 4, c). Misa se služila na otvorenom, *suh divo,* tako da je brod bio cijeli proplanak i Ivančica i okolne doline. Prema istraživanjima D. Baričević, kapela potječe iz 1677. god., međutim, možemo se zapitati otkud gotički dovratnik na kapeli — da li je ovamo prenesen s nekog starijeg objekta, ili je ova kapela sagrađena na mjestu starije kapele ili nešto treće? Profil tog jednostavnog gotičkog portala jako je sličan portalima s broda kapele sv. Jakova na Očuri, po obliku, veličini, izradi.

Szabo u popisu spomenika kotara Krapine i Zlatara navada ruševnu kapelu sv. Justa (ili Jodoka — pravo ime ne pamti tradicija), koja je potpadala pod župu Petrovsko i koja je napuštena već 1771. god. Vizitacija 1665. god. bilježi da je kapela ima svođeno svetište, sakristiju i atrij, sve zidano, a zvonik drven. Vizitator 1677. god. za ovaj objekt piše da je »capella antiquissima«[5]. Za nas su interesantne slijedeće konstatacije:

[3] Anđela Horvat. Između gotike i baroka. Zagreb 1982, 32-33.

[4] Anđela Horvat, o. c. pp. 148-150, 289.

[5] Gj. Szabo, o. c. p. 180.

— da u opisu vizitatora iz 1665. god. prepoznajemo i našu kapelu u Tkalcu, odnosno da su u principu jako slične;
— da sv. Just ne bi bio nazivan »capella antiquissima« 1677. god. da je građen u godinama neposredno prije; tako da možemo skupa sa Szabom naslutiti u njoj gotičku građevinu;
— da je kapela sv. Justa bila udaljena tek nekoliko kilometara od sv. Tri kralja, jer je toliko udaljeno i Petrovsko.

Sličnih tlocrta su kapele sv. Jurja na Jezeru (oko 1622), kapela u Kostelskim bregima kraj Pregrade (1670) i kapele u blizini Karlovca: Liplje, Donje Prilišće, Umol, Erdelj[6]. Ja bih još naveo ruševinu kapele sv. Katarine kraj Josipodola (Ogulin)[7]; prema obliku prozora i jednostavnosti, vjerojatno je iz XVII — XVIII. st., no s identičnim tipom tlocrta (Tabla 4, d).

I, konačno, tijekom XVII. — XVIII. st. dosta drvenih kapela ima takav tlocrtni oblik koji je derivirao iz jednostavnih jednoprostornih gotičkih i kasnije renesansno-baroknih kapela.

Kapela sv. Tri kralja mogla je nastati tijekom druge polovine XVI. st. na fizmaku gotike, po primjeru nekih sačuvanih objekata kao npr. sv. Vuka u Vukovoju ili čak po opisu kapele sv. Justa u petrovskoj župi, udaljenoj tek nekoliko kilometara zračne linije od Tkalca. Kako je naša kapela izgledala — ne znamo, no nalaz elementa gotičke profilacije u zidu pomoćnog objekta daje određene, gotičke indicije. Možda je i Sv. Marija Magdalena u Veterničkom Kuzmincu isto rezultat konstantnih pregrađivanja.

Potkraj XV. st. — početkom XVI. st. javljaju se sakralni objekti jedinstvenog prostora, vjerojatno pod utjecajem renesanse: crkva Lučica kraj Lipovca, gradska kapela burga Ružice kraj Orahovice i već pominjani Sv. Vuk u Vukovoju. Anđela Horvat to smatra »laiciziranjem prostora svetišta. Međutim, usporedimo li veličine prostora jedne crkve Sv. Luke, kapele sv. Vuka i kapela sv. Tri kralja i(Tabla 4, b), vidimo da je naša kapela vrlo mala, te ona ne mora da je takvog prostora svetišta i broda — i tako je prostor za vjernike vani — već da se tu radi o slobodnom prihvaćanju jednog tlocrtnog oblika, koji je poslije dugo reproduciran u duhu manirizma. Za prihvaćanje jednog takvog tlocrtnog, odnosno prostornog oblika, vjerojatno nije nevažan ekonomski moment, jer gradnja jednog tako pojednostavljenog objekta iziskuje manje sredstva za gradnju.

[6] A. Horvat, o. c. p. 289.
[7] Na ovu kapelu me je upozorila A. Horvat prilikom jednog obilaska terena, na čemu joj se ovom prilikom zahvaljujem.

OPIS TABLI
TAFELNVERZEICHNIS

Tabla 1
1. Tkalci, kapela sv. Tri Kralja, pogled sa sjeverozapada, stanje god. 1959. (Snimio N. Vranić; fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu)
2. Tkalci, kapela sv. Tri kralja, unutrašnjost, pogled s pjevališta, stanje god. 1959. (Snimio N. Vranić; fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu)

Tafel 1
1. Tkalci, die Kapelle der Hl. drei Könige, Ansicht vom Nordvvesten, Zustand im Jahre 1959. (Aufnahme: N. Vranić; Fotothek des Denkmalamtes fiir Republik Kroatien in Zagreb)
2. Tkalci, die Kapelle der Hl. drei Könige, das Innere vom Chor, Zustand im Jahre 1959. (Aufnahme: N. Vranić, Fotothek des Denkmalamtes fiir Republik Kroatien in Zagreb)

Tabla 2
1. Tkalci, kapela sv. Tri kralja, unutrašnjost, pogled prema svetištu, stanje god 1959. (Snimio N. Vranić; fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu)
2. Tkalci, kapela sv. Tri kralja, detalj svetišta, desno uz zazidani prozor rupa u kojoj je nađeno blago; stanje god. 1980. (Snimio I. Mirnik)

Tafel 2
1. Tkalci, die Kapelle der Hl. drei Könige, das Innere gegen das Heiligtum, Zustand im Jahre 1959. (Aufnahme von N. Vranić; Fotothek des Denkmalamtes fiir Republik Kroatien in Zagreb)
2. Tkalci, die Kapelle der Hl. drei Könige, Detail des Heiligtums, rechts neben dem zugemauerten Fenster das Loch in dem der Schatz gefunden wurde; Zustand im Jahre 1980. (Aufnahme: I. Mirnik)

Tabla 3

Tkalci, kapela sv. Tri kralja, tlocrt.

Tafel 3

Tkalci, die Kapelle der Hl. drei Konige, Grundriss

Tabla 4
- a. Vukovoj kraj Klenovnika, kapela sv. Vuka, tlocrt
- b. Tkalci kraj Krapine, kapela sv. Tri kralja, prvotni tlocrt
- c. Veternički Kuzminec kraj Radoboja, kapela sv. Marije Magdalene, tlocrt
- d. Josipdol kraj Ogulina, kapela sv. Katarine, tlocrt

Tafel 4
- a. Vukovoj bei Klenovnik, die Kapelle des Hl. Vuk, Grundriss
- b. Tkalci bei Krapina, die Kapelle der Hl. drei Könige, urspriinglicher Grundriss
- c. Veternički Kuzminec bei Radoboj, die Kapelle der Hl. Maria Magdalena, Grundriss
- d. Josipdol bei Ogulin, die Kapelle der Hl. Katharina, Grundriss

ZUSAMMENFASSUNG

DIE KAPELLE DER HEILIGEN DREI KONIGE IN TKALCI OBERHALB KRAPINA

Die Kapelle der Heiligen drei Köinige im Dorfe Tkalci bei Krapina ist heute blos eine Ruine. Sie hat durch den letzten Krieg stark gelitten und wurde später 'nicht mehr repariert, so dass die Zeit und Menschenhände ihres getan haben. Von dem Dach sind keine Spuren mehr zu sehen, die barocke Glockenturmkappe ist stark beschädigt und steht nur deshalb noch weil sie ihrer Höhe wegen unerreichbar ist. Das Chor ist zerstört, wie auch der Triumphbogen, alle steinerne Tür- und Fensterrahmen sind weggetragen, während die Schiffsmauern teilweise dem Rasen nähern.

Das Gebäude besteht aus einem Heiligtum, einem länglichen Schiff von derselben Breite wie das Heiligtum, und aus einem barocken Glockenturm der sich an die Siidwand des Heiligtums lehnt, in dessen Grundgeschoss sich einst die Sakristei, mit einem barocken Gewölbe bedeckt, befand. Auf der Nordseite dieser Kirche štand noch ein niedriger Bau — in einer Mauer dieses Anexes wurde ein Spolium mit gotischen Ziigen, ein Thorus mit einem Durchmesser von 4 cm, eingebaut. Das Ganze ist aus Bruchsteinen, teihveise aus Ziegeln, gebaut.

Das Heiligtum hat eine dreiseitige Apsis, ohne Strebepfeiler an der ausseren Seite. So scheint es dass dieses zuerst gebaut wurde, und dass das Schiff erst später dazugebaut wurde. Dass das Heiligtum einst gewölbt war können wir nur aufgrund einer Verdickung der Mauer in der nordwestlicher Ecke feststellen, jedoch bevor die Kapelle ihrem Schicksal iiberlassen wurde, war die Dečke des Heiligtums, sowie des Schiffes Flach. Zwei Seiten der Apsismauer zeigen Spuren von zugemauerten Fenstern mit runden Bögen von spätgotischen Format. Das was man unter dem abgefallenen Verputz sehen kann, erlaubt uns festzustellen dass die Ausfiihrung der Fenster, obwohl es such vvahrscheinlich um bearbeitete Steinblöcke handelt, eine besonders rustikale war. In der Siidwand des Heiligtums štand ein offensichtlich erst später durchgebrochenes barockes Fenster, und an dieser Stelle zeigt die Mauer die stärksten Zerstörungen. Das Äussere des Heiligtums hat eine einfache schiefe Sockelprofilation.

Das Heiligtum war mit dem Schiff durch einen niedrigen rustikalen gotischen Triumphbogen verbunden. Das Schiff ist zeimlich eng, hat aber eine relativ grosse Länge, und gehört einigen Bauperioden an. Auf den Stellen wo der Wandverputz nicht mehr besteht kann man vier Pfeiler aus bearbeitetem Stein, die das Dach einer Vorhalle, die später an die Kapelle angebaut wurde, trugen, unterscheiden. Noch später wurde ein langes barockes Schiff mit einem flachen Dečke und einem Chor, dass auf einem, auf zwei monolithen Steinpfeiler stehenden Gewölbe lag, angebaut. In das Innere der Kapelle konnte man durch zwei Tiiren, die eine im Westen und die andere im Süden, oder durch die Sakristei im Turm, gelangen. Die westliche Fassade ist sehr schlicht und hat je ein Pilaster an den Ecken und zwei Gesimse, während ihr einziger Schmuck die drei Nischen, fiir die man heute schwer sagen könnte ob diese Statuen enthielten, waren. Ahnlich

ist auch der dreistöckige Glockenturm durch Eckpilaster und Gesimse gegliedert, während am Grundgeschoss Quader als Dekoration angebracht waren.

Die Kapelle der Heiligen drei Könige wird in verschiedenen Urkunden, meistens iiber Visitationen, des 17. und 18. Jahrhunderts erwähnt. Auf einem der Pfeiler die das Chor trugen štand das Jahr 1794, und oberhalb der Sakristeitiir war das Jahr 1797 vermerkt. Im Heligtum war auf einer Stelle das Jahr 1601 zu lesen. Da der Schatz der im Heiligtum der Kapelle gefunden wurde mit einer Miinze aus dern Jahr 1544 datiert ist, können wir die Erbaungszeit des Heiligtums zwischen 1544 und 1601 annehmen.

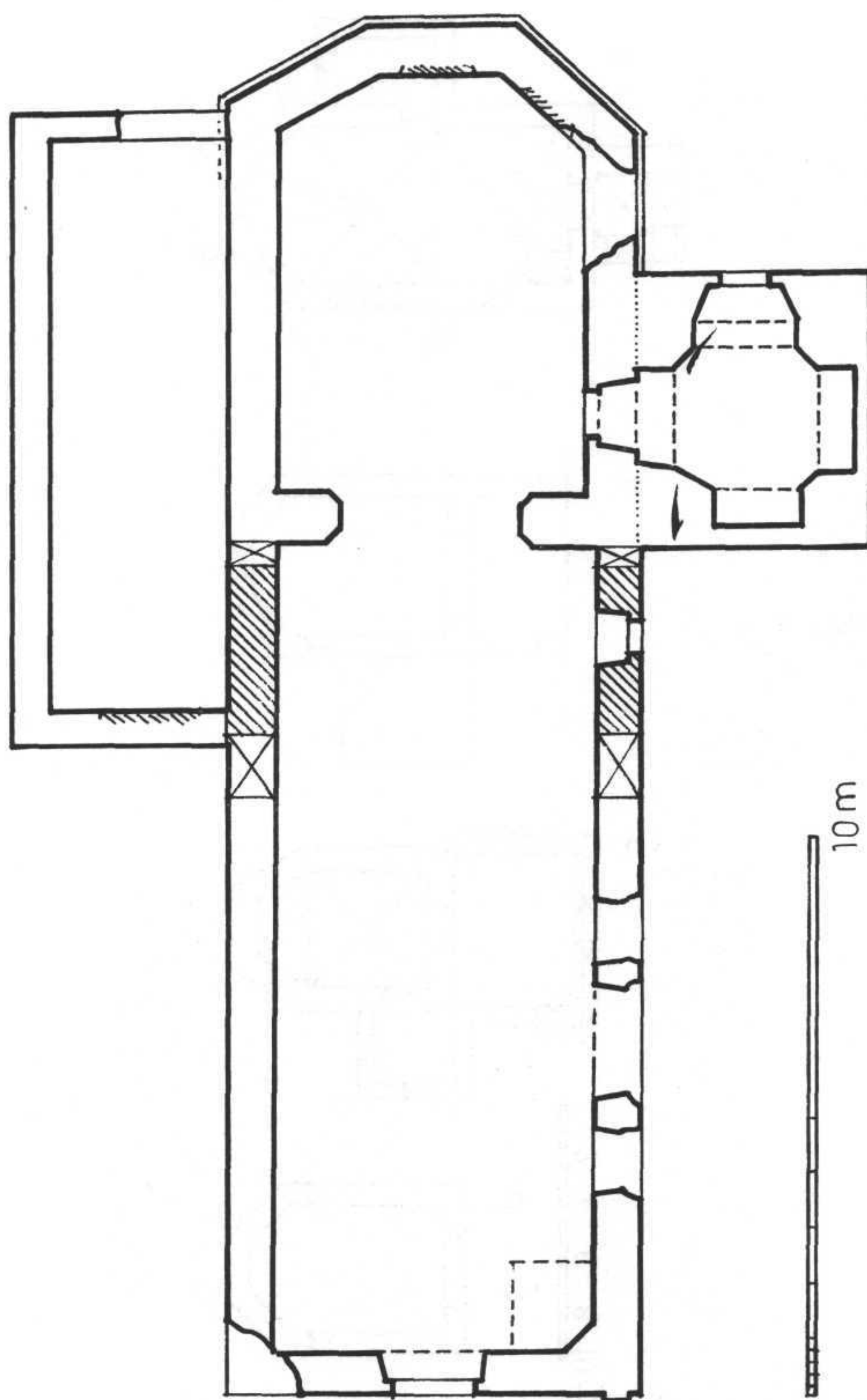
Der Verfasser erwähnt auch einige Beispiele ähnlicher Sakralbauten, z. B. die spätgotischen Kapellen des Heiligen Vuk in Vukovoj bei Klenovnik, der Heiligen Maria Magdalena in Veternički Kusinec bei Radoboj, des Heiligen Justus bei Petrovsko, des Heiligen Georg in Jezero, der Heiligen Katharina bei Josipdol U.SAV. Die Kapelle der Heiligen drei Könige gehört zu dem einschiffigen Typ des Sakralbaues, die unter dem Einfluss der Renaissancearchitektur viele Jahrzehnte hindurch gebaut wurden. Die offensichtliche Einfachkeit des Baues kann man als von ökonomischen Griinden diktiert, annehmen.

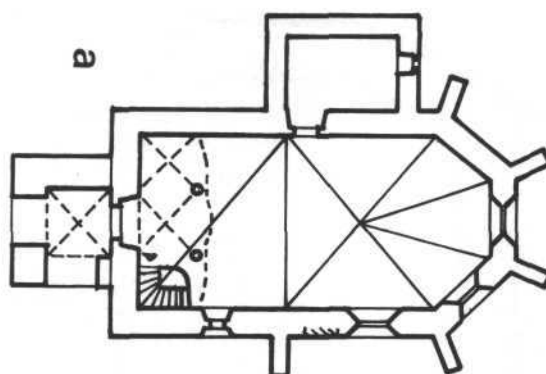

1

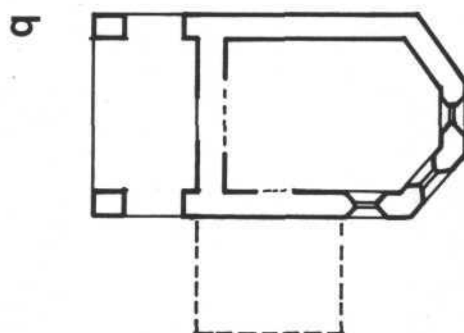

2

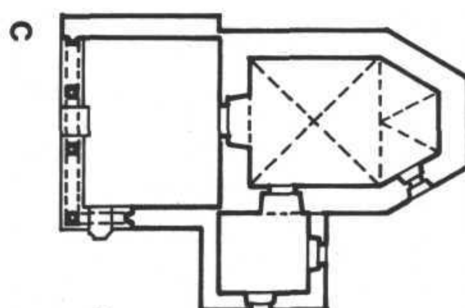

1

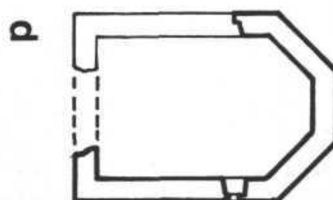

2

10 m

a

b

c

d
1 2 4 6 8 10m